

Przemysław Biegański

Dzieje współpracy Bydgoszczy z miastami i regionami partnerskimi w latach PRL

Zarys problematyki

Ruch miast bliźniaczych znany jest od wielu lat i bardzo często wydaje się naturalnym elementem życia społeczności lokalnych. Od wieków zawieranie i pielęgnowanie kontaktów zagranicznych było postrzegane jako zadanie należące głównie do państw oraz ich rządów. Jednak idea powstania Wspólnej Europy zyskała realny wymiar oraz z powodzeniem rozwijała się także, a w niektórych przypadkach przede wszystkim, na płaszczyźnie samorządowej¹. Jednym z przejawów postępującej globalizacji, w tym także integracji europejskiej, jest nawiązywanie indywidualnych kontaktów międzynarodowych przez samorządy lokalne w ramach tzw. związków partnerskich, zwanych również związkami przyjaźni, bliźniaczymi, siostrzanymi, czy jak dawniej braterskimi. Wzrost zainteresowania samorządów lokalnych taką, ciągle oryginalną, formą działania wynika z kilku czynników. Po pierwsze, większa aktywność gmin i miast wpisuje się w ogólne zjawisko ostatnich lat, jakim jest wzrost intensywności, zakresu oraz liczby uczestników stosunków międzynarodowych. Po drugie, wspomniana współpraca może, a jak pokazuje praktyka, przynosi gminie określone korzyści. Wreszcie, występowanie samorządów lokalnych w roli ważnego gracza na arenie międzynarodowej jest efektem decentralizacji władzy i co z tym związane – coraz istotniejszej roli polityki lokalnej w krajach UE².

Pierwowzorów związków między miastami, rozumianych jako czynnik jednoczący Europę i zasypujący przepaść powstałą w wyniku wojny, doszu-

¹ B. Lucke, E. Bellocchi, *A Europe of towns and cities. A practical guide to town-twinning*, Luxembourg 1997, s. 6.

² A. Skorupska, *Współpraca międzynarodowa samorządu gminnego*, Warszawa 2005, s. 11-12.

kiwać się można we wzajemnych kontaktach gmin i miast północnej Francji i południowej Anglii. Tworzono je tuż po zakończeniu pierwszej wojny światowej. Więzy powstałe w tych czasach cementowała francusko-angielska przyjaźń wyrosła w okopach Europy³.

Pierwsza wojna światowa była również okresem powstania międzynarodowych organizacji zajmujących się tematyką społeczności lokalnych. W 1913 roku w Genewie utworzono Międzynarodowy Związek Miast, którego głównym celem była szeroko rozumiana działalność na rzecz ułatwienia kontaktów i wymiany informacji między miastami⁴. Warto zaznaczyć, że Międzynarodowy Związek Miast posiadał również swoje narodowe „odpowiedniki” w poszczególnych państwach europejskich. W Polsce działał i nadal działa (reaktywowany w 1990 r.) Związek Miast Polskich⁵.

Europa po latach konfliktów zbrojnych i często dramatycznej w skutkach rywalizacji potrzebowała stabilności oraz pokoju, który można było osiągnąć jedynie przez wspólne działanie. Nie tylko przywódcy, ale i społeczeństwa państw uczestniczących w II wojnie światowej szybko jednak zdali sobie sprawę, że zapobiec kolejnej wojnie może tylko współpraca wszystkich państw oparta na przyjacielskich stosunkach ich obywateli. Zrozumienie dla znaczenia bezpośrednich kontaktów między obywatelami poszczególnych państw oraz ich aktywnego udziału w procesie integracji europejskiej miało kluczowe znaczenie dla powstania koncepcji miast bliźniaczych. Idea związków partnerskich na poziomie gmin spełniała więc bardzo ważne zadanie – przez aktywne współdziałanie ich mieszkańców wspierała proces przebaczenia i porozumienia między narodami Europy⁶. Spektakularnym efektem takiej polityki było zawiązanie współpracy między miastami dotychczas wrogich sobie państw, jak chociażby niemieckim Ludwigsburgiem oraz francuskim Montbelliard, które miało miejsce już w 1947 roku⁷.

Idea budowy nowej Europy w oparciu o współpracę gmin, a co za tym idzie społeczeństw lokalnych – tzw. „zwykłych ludzi”, szybko rozprzestrze-

³ A. Brzozowska, *Związki bliźniacze. Związek Miast Polskich*, Poznań 1998, s. 11-12.

⁴ R. Szwed, *Związek miast polskich 1917-1939, 1990-1994*, Poznań 1995, s. 91-92.

⁵ M. Furmankiewicz, *Funkcjonalno-przestrzenne sieci współpracy samorządów lokalnych*, „Studia Regionalne i Lokalne” 2002, nr 1, s. 16.

⁶ *Twinning for tomorrow's World – Practical Handbook*. Council of European Municipalities and Regions (CEMR), Brussels 2007, s. 5.

⁷ A. Kwiatek-Sołtys, *International cooperation of towns and cities in the Małopolska province*, [w:] *Współczesne procesy transformacji w układach lokalnych i regionalnych w Polsce. Przekształcania regionalnych struktur funkcjonalno-przestrzennych*, red. B. Namysłak, R. Kozieł, Wrocław 2002, s. 176-177.

niała się i z czasem stała się bardzo popularna. Uważano bowiem, że dramat wojenny nigdy się nie powtórzy, jeśli ludzie różnych narodowości poznają się i rozumieją na płaszczyźnie osobistej. Szybko dostrzeżono także inne korzyści wynikające z posiadania zagranicznych partnerów. Lata pięćdziesiąte przyniosły prawdziwą ekspansję związków partnerskich. Chociaż początkowo kontakty nawiązywały głównie gminy i miasta brytyjskie, niemieckie oraz francuskie, sama idea rozprzestrzeniała się na resztę Europy.

Wraz ze wzrostem liczby miast partnerskich powstawały liczne organizacje wspierające i angażujące się w popularyzację tej, jakże istotnej dla historii integracji europejskiej, idei. W 1951 roku utworzono Radę Gmin Europy⁸ (The Council of European Municipalities – CEM), a w 1957 roku Światowy Związek Miast Partnerskich (The World Federation of United Cities – FMCU). Powstanie tych instytucji miało przede wszystkim na celu wspieranie procesu pojednania pomiędzy narodami Europy oraz angażowanie obywateli w proces zjednoczenia. Rada Gmin Europy szybko stała się organizacją doradczą i wspomagającą ruch miast partnerskich. Organizowane spotkania, seminaria i konferencje z udziałem prezydentów pierwszych bliźniaków stały się miejscem promocji danej gminy, umożliwiły wymianę niezbędnych doświadczeń oraz ustalenie standardów dla przyszłej współpracy. Rada Gmin Europy (CEM) pomagała ponadto znajdować nowych partnerów, doradzała, jak właściwie podpisywać umowy czy finansować wspólne działania. Obecnie CEM (jako Rada Europejskich Samorządów i Regionów, CEMR) jest największą w Europie organizacją promującą ideę zjednoczonej Europy opartej na współdziałaniu samorządów lokalnych oraz głównych założeniach ustroju demokratycznego. Jak podkreśla internetowa strona organizacji, CCRE jest dumna z istnienia sieci miast partnerskich, które aktualnie realizują ponad 26 000 projektów (tzw. „twinning projects”), łącząc miasta w Europie⁹.

Koncepcja współpracy miast praktycznie do końca lat siedemdziesiątych dotyczyła głównie państw Europy Zachodniej, szczególnie tych, które należały do Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej. Niewątpliwie na taki stan rzeczy miały wpływ uwarunkowania polityczne. Również w Europie Środkowej i Wschodniej istniały liczne kontakty „braterskie” pomiędzy miastami tych państw. Współpraca miast miała jednak zdecydowanie inny charakter aniżeli ta występująca na Zachodzie. W zdecydowanej większości były to kontakty

⁸ Od 1984 roku The Council of European Municipalities (CEM) funkcjonuje pod nazwą The Council of European Municipalities and Regions (CEMR).

⁹ Strona internetowa Rady Europejskich Samorządów i Regionów (The Council of European Municipalities and Regions): www.ccre.org. Dostęp 16.04.2009.

zdominowane przez komitety partii komunistycznych, w których faktyczny udział społeczności lokalnej był niewielki. Taki kierunek współpracy miast braterskich wynikał z nacisku Związku Radzieckiego, mającego w ten sposób możliwość kontroli sytuacji w obrębie państw obozu socjalistycznego. Po upadku systemu sowieckiego dobitnie okazało się, że partnerstwa zbudowane na takich podstawach nie pozostawiły niemal żadnych autentycznych i trwałych więzi między mieszkańcami¹⁰.

W latach poprzedzających rozbitcie żelaznej kurtyny oraz ukształtowanie się demokratycznych systemów politycznych w krajach Europy Środkowej i Wschodniej istniały także kontakty partnerskie między miastami w tych państwach a miastami w Europie Zachodniej. Nawiązano ich jednak stosunkowo niewiele, zaś rzeczywista współpraca była utrudniona, gdyż po wschodniej stronie Łaby taka forma współdziałania podlegała kontroli i częstym ograniczeniom¹¹.

W dziejach współpracy polskich miast i gmin możemy więc wyróżnić dwa etapy. Pierwszy z nich przypada na okres po zakończeniu II wojny światowej do 1989 roku, czyli do początku zmian politycznych w Polsce. Drugi etap obejmuje okres od przełomu lat 1989/1990 do chwili obecnej.

W pierwszej fazie współpraca bliźniacza miała bardzo specyficzny charakter. Kontakty nawiązane w tym okresie ograniczały się głównie do państw „demokracji ludowej”. Stan ten był efektem nacisku ze strony ZSRR oraz świadomej polityki zacieśniania współpracy pomiędzy państwami należącymi do Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej. Polskie miasta musiały więc szukać swoich „bratanków” przede wszystkim w Bułgarii, Czechosłowacji, NRD czy ZSRR. Pod koniec lat sześćdziesiątych zdarzały się także nieliczne przypadki nawiązania kontaktu z miastem położonym w Europie Zachodniej. Niemniej jednak, nieliczne miasta zainicjowały współpracę także we Francji (np. Rybnik i Saint Vallier – 1961 r.), Włoszech (np. Bydgoszcz i Reggio Emilia – 1962 r.) czy Danii (Koszalin i Gladsaxe – 1967 r.)¹².

W okresie socjalizmu barierą dla właściwej formy współpracy miast były także ograniczenia związane z możliwością przemieszczania się, zarówno wynikające z niedoskonałości technologicznych, szczupłości środków finansowych, jak i – co szczególnie istotne – uwarunkowań politycznych i organizacyjnych. Powyższe utrudnienia spowodowały, że przed 1989 rokiem zaledwie 6% polskich gmin zawiązało tzw. „kontakty braterskie”. Z posiadanych danych

¹⁰ A. Brzozowska, op. cit., s. 12.

¹¹ A. Porawski, *Miasta partnerskie*, „Panorama Polskich Miast” 2001, nr 5, s. 3.

¹² K. Hałas, A. Porawski, *Miasta i gminy bliźniacze*, Warszawa 2003, s. 8.

można jedynie w przybliżeniu określić ich charakter. Prawie zawsze jednak była to pewnego rodzaju działalność fasadowa. Współpraca obejmowała przede wszystkim władze polityczne, kierownictwo większych zakładów, kluby sportowe, rzadko instytucje oświatowe czy kulturalne. Prowadzona np. przez szkoły wyższe współpraca zagraniczna nie była zaliczana do tej kategorii, choć dążono, by kontakty województw czy większych miast miały kontynuację w relacjach międzyuczelnianych¹³.

Współpraca partnerska Bydgoszczy oraz województwa kujawsko-pomorskiego¹⁴ z zagranicą rozpoczęła się pod koniec lat pięćdziesiątych XX wieku i w podobnej formie była kontynuowana do końca istnienia Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. W badanym okresie międzynarodowa współpraca Bydgoszczy i regionu była specyficznym rozumiana i znacznie różniła się od tej, którą możemy zaobserwować współcześnie. Głównym adresatem braterskich kontaktów przez lata pozostawały (z nielicznymi wyjątkami) państwa socjalistyczne, położone w Europie Środkowo-Wschodniej. Na taki stan rzeczy miały wpływ przede wszystkim uwarunkowania polityczne oraz podział Europy na dwa przeciwstawne obozy. Kontakty bliźniacze, w przeważającej części, nie były wynikiem rachunku ekonomicznego, a nawet nie uwzględniały potrzeb zgłaszanych przez środowiska lokalne, lecz stanowiły pewnego rodzaju „narzucony” obowiązek. Ponadto, zagraniczna współpraca była prowadzona w sposób instytucjonalny, gdyż o podjęciu współdziałania, kierunkach i sposobach jego realizacji decydowały poszczególne instancje partyjne. Władze lokalne oraz miejskie i wojewódzkie komitety Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR) musiały podporządkować się ogólnym wytycznym centralnej władzy administracyjnej czy partyjnej. Kooperacja partnerska Bydgoszczy z miastami i regionami za granicą do 1989 roku była więc centralnie planowana. W lokalnej prasie z tego okresu oraz dokumentach dotyczących badanego tematu można znaleźć liczne potwierdzenia takiej tezy¹⁵.

Współcześnie pojawiły się problemy dotyczące klasyfikacji wymienionych kontaktów, a także nieścisłości związane z ustaleniem dokładnej daty ich

¹³ J. Mikułowski-Pomorski, *Międzynarodowa współpraca gmin bliźniaczych. Komentarz do badań PISM*, [w:] A. Skorupska, *Współpraca międzynarodowa samorządu gminnego*, Warszawa 2005, s. 75.

¹⁴ W latach 1945-1975 współpraca z zagranicą była prowadzona w ramach województwa bydgoskiego, a po reformie administracyjnej w 1975 roku także woj. toruńskiego i włocławskiego.

¹⁵ W. Stankowski, *Dzieje współpracy regionu kujawsko-pomorskiego z zagranicą po II wojnie światowej do chwili obecnej. Zarys problematyki*, [w:] *Demokracja i samorządność na Kujawach i Pomorzu w dobie nowożytnej*, red. Z. Biegański i W. Jastrzębski, Bydgoszcz 2004, s. 135-136.

rozpoczęcia. Przyczyną takiego stanu jest fakt, iż część występujących w poprzednich latach międzynarodowych kontaktów partnerskich była zainicjowana i prowadzona przez władze wojewódzkie KW PZPR, a nie władze miejskie. Problemy z ustaleniem początku kooperacji wynikają natomiast z braku występowania, w przypadku niektórych miast, oficjalnej umowy o współpracy.

Analizując informacje dotyczące międzynarodowej kooperacji występujące w dokumentach KW PZPR w Bydgoszczy oraz lokalnej prasie, można w przybliżeniu ustalić kolejność zawieranych związków. Najstarsze są bliźniacze kontakty z ukraińskim miastem Czerkasy zainicjowane pod koniec lat pięćdziesiątych przez KW PZPR (pierwsza oficjalna wizyta Ukraińców w Bydgoszczy miała miejsce w 1959 r.). Długą historię mają także partnerskie więzi z wschodnioniemieckim Schwerinem (pierwsza wizyta 1962 rok) oraz włoskim miastem Reggio Emilia, jedynym reprezentantem zachodniej demokracji (umowa podpisana w 1962 r.). Ostatnim zagranicznym partnerem Bydgoszczy w tym okresie (od 1972 r.) był natomiast jugosłowiański Kragujevac (obecnie Serbia)¹⁶. Ponadto występowały jeszcze nieliczne związki z innymi miastami reprezentującymi państwa socjalistyczne, lecz zostały szybko przerwane lub miały tylko okresowy lub sondażowy charakter. Przykładowo, w 1956 roku wymieniono po dwie delegacje z radzieckim Homlem oraz wschodnioniemieckim Suhl¹⁷, a od 1974 roku z polecenia KC PZPR rozpoczęła się kooperacja z rumuńskim Pitesti oraz województwem środkowoczeskim, ze stolicą w Pradze. Współczesna literatura nie zawiera jednak zbyt wielu informacji na ten temat. Na podstawie dostępnych źródeł można jedynie przypuszczać, że współpraca ta miała przede wszystkim charakter wewnątrzpartyjny i nie pozostawiła (szczególnie w przypadku Pragi) żadnych trwałych więzi¹⁸.

Inne miasta regionu kujawsko-pomorskiego również posiadały partnerów poza granicami kraju. Szczególnie bogate były zagraniczne kontakty Torunia, który współdziałał m.in. z miastem Orzeł w ZSRR (od 1957 r.), Filadelfią w Stanach Zjednoczonych (od 1976 r.), Getyngą w Niemczech (od 1978 r.),

¹⁶ Na temat kontaktów z Czerkasami, Schwerinem oraz Kragujevacem istnieje bogata dokumentacja w aktach byłego KW PZPR. Zob. m.in.: Archiwum Państwowe w Bydgoszczy (dalej cyt. APB), KW PZPR, sygn. 51/VII/292, Wymiana zagraniczna Schwerin 1969 r.; APB, KW PZPR sygn. 51/VII/303, Wymiana zagraniczna Schwerin 1970 r.; APB, KW PZPR, sygn. 51/844, Wymiana zagraniczna, wyjazdy – Czerkasy, Schwerin 1969-1972; APB, KW PZPR sygn. 51/845, Wymiana zagraniczna przyjazdy Czerkasy, Schwerin, Kragujevac.

¹⁷ APB, KW PZPR, sygn. 51/VII/206, Wymiana Międzynarodowa Czerkasy, Czechosłowacja, Schwerin 1960-1962.

¹⁸ APB, KW PZPR, sygn. 51/VII/491, Wymiana zagraniczna – instrukcje KC PZPR z lat 1970-1976.

Lejdą w Holandii (od 1988 r.), a także Hämeenlinną w Finlandii (od 1961 r. – umowa podpisana w 1989 r.). Toruń jako jedyne miasto w regionie współpracował więc z partnerami poza kontynentem europejskim. Pamiątką tak odległej i wyjątkowej jak na tamte czasy współpracy do dnia dzisiejszego pozostaje pomnik Mikołaja Kopernika postawiony w Filadelfii (ufundowany przez Polonię amerykańską) oraz nazwany na cześć amerykańskiego partnera Bulwar Filadelfijski na toruńskim nabrzeżu Wisły¹⁹. Liczne i bogate związki bliźniacze Torunia można uzasadnić jego silną pozycją jako ośrodka naukowego oraz kulturalnego, a także posiadaniem wielu znanych obiektów zabytkowych (toruńska starówka). Na znacznie mniejszą skalę współpracowały natomiast pozostałe duże miasta naszego regionu: Włocławek (głównie z miastem Nowy Sad w Jugosławii) i Grudziądz (w ramach kontaktów województwa bydgoskiego ze Schwerinem i Czerkasami).

W latach 1959-1989, tj. do czasu zmian polityczno-ekonomicznych, współpraca miast Kujaw i Pomorza z zagranicą była stosunkowo intensywna. Województwo bydgoskie należało do grona najaktywniejszych w tym względzie regionów w Polsce. Współpraca międzynarodowa nie ograniczała się jedynie do państw tzw. Bloku Wschodniego, gdyż w badanym okresie można odnotować kilka związków bliźniaczych także z miastami państw kapitalistycznych, a w jednym przypadku nawet położonego poza Europą (Filadelfia). Najbardziej intensywne były braterskie związki z miastami państw, które z Polską graniczyły, w tym przede wszystkim z Niemiecką Republiką Demokratyczną oraz Związkiem Radzieckim. Kontakty z pozostałymi państwami Bloku Wschodniego, takimi jak Czechosłowacja, Jugosławia czy Rumunia, miały raczej marginalny i okazjonalny charakter. W badanym okresie nie odnotowano natomiast żadnych bardziej znaczących przejawów kooperacji z miastami położonymi na Węgrzech oraz w Bułgarii²⁰.

Głównym zadaniem partnerskiej współpracy do 1989 roku było pogłębianie przyjaźni między narodami należącymi do bloku państw socjalistycznych, na drugi plan zeszedł natomiast korzyści społeczno-ekonomiczne. W międzynarodowych kontaktach Bydgoszczy z zagranicą wszechobecna była ideologia i polityka. Najczęściej stosowaną formą kooperacji były organizowane niemal każdego roku wymiany partyjnych delegacji, tzw. „delegacji roboczych”. Głównym celem takich wyjazdów była wymiana informacji oraz doświadczeń dotyczących pracy wewnątrzpartyjnej. Przedmiotem zainteresowań

¹⁹ Archiwum Państwowe w Toruniu, Urząd Miejski w Toruniu z lat 1973-1990, Wydział Organizacyjny, sygn. tymcz. 14, bp. Informacje o kontaktach zagranicznych Torunia do 1980 r.

²⁰ APB, KW PZPR, sygn. 51/VII/491, op. cit.

poszczególnych delegacji były więc m.in.: problematyka funkcjonowania ogniw partyjnych i efektywności szkolenia partyjnego, sposoby planowania i prowadzenia pracy ideologicznej, metody pracy partyjnej na płaszczyźnie gospodarczej i w rolnictwie, jak również praca partii z młodzieżą²¹.

Kontaktom instytucji partyjnych towarzyszyła wymiana zespołów artystycznych i sportowych, grup młodzieżowych oraz tzw. autobusów i pociągów przyjaźni. Różnorodne spotkania oraz imprezy organizowane w ramach zagranicznej współpracy miały bardziej wymiar propagandowy i ilościowy²². Do miast braterskich wyjeżdżali także lektorzy i dziennikarze, wymieniano również materiały informacyjne lokalnych organów prasy, radia i telewizji. Znane są ponadto liczne przykłady współpracy mediów regionalnych z ich odpowiednikami w miastach partnerskich („Gazeta Pomorska” w taki sposób współpracowała m.in. z gazetą „Prawda” wydawaną w Czerkasach oraz „Schweriner Volkszeitung” w Schwerinie, podobne kontakty za granicą posiadała także Regionalna Rozgłośnia Polskiego Radia w Bydgoszczy)²³.

Warto zwrócić uwagę na kilka charakterystycznych dla realizowanej współpracy elementów. W pierwszym etapie współpraca międzynarodowa sterowana była odgórnie. Kontakty Bydgoszczy zostały jej niejako narzucone przez centralne organy partii, nie pochodziły z faktycznych podobieństw i przyjaźni wytworzonych między zwykłymi mieszkańcami. Główne płaszczyzny współdziałania nie były natomiast podyktowane realnym zapotrzebowaniem miasta nad Brdą czy rachunkiem ekonomicznym, lecz narzuconym przez centralne organy obowiązkiem, który należało lepiej lub gorzej zrealizować²⁴. Ponadto, w dokumentach dotyczących badanego tematu można napotkać liczne doniesienia mówiące o różnego rodzaju nadużyciach towarzyszących partnerskim wymianom. Kosztowne wyjazdy zagranicznych delegacji często zamieniały się w turystyczno-wypoczynkowe wycieczki, podczas których organizowano jedynie towarzyskie spotkania z dużą ilością alkoholu²⁵. Wymiany

²¹ APB, KW PZPR, sygn. 51/VII/491, Sprawozdanie dotyczące współpracy międzypartyjnej sporządzone przez I Sekretarza KC PZPR Ryszarda Strzeleckiego.

²² APB, KW PZPR, sygn. 51/VII/337, Wymiana międzynarodowa – Czerkasy, Schwerin, Krajujevac, Praga, Argers – Pitesti.

²³ M. Rzepa, *Rozgłośnia Polskiego Radia i Telewizji*, [w:] *Polskie Radio Pomorza i Kujaw 1935-2005*, red. W. Jastrzębski, M. Rzepa, Bydgoszcz 2005, s. 112.

²⁴ Centralne planowanie współpracy zagranicznej Bydgoszczy i regionu bydgoskiego potwierdzają liczne dokumenty i sprawozdania KW PZPR z tego okresu. Zob. m.in. APB, KW PZPR, sygn. 51/513, Wymiana zagraniczna – materiały informacyjne o współpracy międzynarodowej w latach 1965-1975 dla Archiwum Centralnego KC PZPR.

²⁵ APB, KW PZPR, sygn. 51/VII/206. List Kierownika Wydziału Organizacyjnego KC PZPR w Warszawie B. Bendeka do I Sekretarza KW PZPR w Bydgoszczy M. Miśkiewicza z 5 VI

grup roboczych często angażowały także osoby przypadkowe, nieposiadające odpowiednich kwalifikacji w danej dziedzinie współpracy. Mocną stroną międzynarodowych kontaktów były natomiast organizowane na niespotykaną obecnie skalę wymiany różnych grup społecznych, w tym przede wszystkim młodzieży, uczniów w wieku szkolnym, studentów, harcerzy oraz przedstawicieli wielu organizacji młodzieżowych.

W nowych realiach społeczno-ekonomicznych (po 1989 r.) kontynuowana jest współpraca Bydgoszczy z miastem Czerkasy na Ukrainie, Reggio Emilia we Włoszech, a także Kragujevacem w Serbii. Od niedawna partnerem Bydgoszczy jest również rumuńskie Pitesti. Nie przetrwały natomiast bardzo intensywne w tamtych czasach kontakty ze wschodnioniemieckim Schwerinem.

Reggio Emilia (Włochy)

Reggio Emilia położone jest w północnych Włoszech, na Nizinie Padamskiej pomiędzy Parmą a Modeną. Miasto zlokalizowane jest w centrum Emilia Romagna, jednego z najlepiej rozwiniętych gospodarczo regionów we Włoszech. Reggio Emilia liczy obecnie 173 tys. mieszkańców i jest dynamicznie rozwijającym się ośrodkiem handlu rolniczego, przemysłu spożywczego, farmaceutycznego oraz środków transportu. Cały region uznawany jest ponadto za „kulinarnie centrum Włoch. Niektóre znane towary eksportowe, jak szynka parmeńska i parmezan, pochodzą właśnie z prowincji Emilia Romagna²⁶. W mieście znajduje się również port lotniczy oraz ważny węzeł drogowy i kolejowy.

Reggio Emilia znane jest także ze swojego niepowtarzalnego charakteru i bogatej kultury. W mieście tym można znaleźć wiele zabytkowych kościołów, katedr, pałaców oraz kamienic zbudowanych w stylu romańskim²⁷. Do najbardziej znanych należy zaliczyć: jeden z najpiękniejszych we Włoszech teatrów – City Theatre (nazwany na cześć aktora Romolo Valli), bazylikę p.w. Najświętszej Marii Panny, katedrę romańską, pałace: del Capitano (XIII w.), Busetti (XVII w.) oraz oryginalny kompleks muzeów publicznych. Dla historii

1962 r. W sprawozdaniu finansowym B. Bendek wskazuje liczne nadużycia towarzyszące zagranicznym wymianom. Kierownik WO KC PZPR przyznaje, że w przyjęciach organizowanych dla zagranicznych gości uczestniczy 3-4 razy więcej osób, niż liczy dana delegacja, natomiast, z założenia robocze, spotkania często zamieniają się w alkoholowe libacje.

²⁶ *The Flavours of Reggio Emilia*, Eloisa Lucia Franceschi, *The Municipality of Reggio Emilia*, Councillor's Office for Tourism, Reggio Emilia 2008, s. 3.

²⁷ *Matilda and the treasures of Canossa*, *The Municipality of Reggio Emilia*, 2008, s. 20.

miasta wyjątkowe znaczenie ma również budynek urzędu miasta, gdzie w 1797 roku po raz pierwszy pojawiła się trójkolorowa flaga, późniejszy symbol Włoch. Miasto ma szczególne znaczenie także dla Polaków – tu powstał „Mazurek Dąbrowskiego”, a fakt ten upamiętnia istniejące w Reggio Emilia Muzeum Hymnu Polskiego²⁸.

Kontakty bliźniacze Bydgoszczy i Reggio Emilia są pod wieloma względami wyjątkowe. Włoskie miasto jest przede wszystkim pierwszym partnerem Bydgoszczy, z którym podpisana została oficjalna umowa o współpracy. Co prawda wcześniej nawiązano kontakty z Czerkasami oraz Schwerinem, jednak związki te zostały sformalizowane znacznie później, lub jak w przypadku niemieckiego miasta, nie sformalizowano ich wcale. Reggio Emilia aż do 1991 roku pozostawało także jedynym partnerem Bydgoszczy wywodzącym się spoza Bloku Wschodniego. Warto zaznaczyć, że tak „egzotyczne” kontakty należały do zjawisk wówczas dosyć wyjątkowych. W socjalistycznej Polsce zaledwie kilka ośrodków mogło się pochwalić tak nietypową przyjaźnią. Reggio Emilia aż do lat dziewięćdziesiątych pozostawało także jedynym włoskim partnerem, z którym współpracowało jakiekolwiek polskie miasto.

Porozumienie o współpracy, zwane „aktem zbratania się miasta Reggio Emilia i Bydgoszczy”, zawarto 12 kwietnia 1962 roku we Włoszech. Podpisy na umowie złożyli przewodniczący Rady Narodowej Bydgoszczy Kazimierz Małudziński oraz burmistrz Reggio Emilia Cesare Gampiali. Przyczyny nawiązania kontaktów Bydgoszczy z włoskim partnerem są niestety nieznane. Z preambuły umowy partnerskiej można natomiast wnioskować, że porozumienie zawiązane w tamtych czasach było efektem bogatej i podobnej historii. Losy obu miast podczas II wojny światowej oraz fakt powstania w Reggio Emilia polskiego hymnu wydają się współcześnie główną przyczyną nawiązania kontaktów²⁹.

Akt zbratania z 1962 roku stosunkowo dokładnie wymieniał podstawowe dziedziny współpracy, które zakreślono dosyć szeroko. Bydgoszcz i Reggio miały współdziałać m.in. w sferze wymiany kulturalnej, edukacyjnej, turystycznej, społeczno-ekonomicznej, a także zrobić wszystko, aby mieszkańcy obydwu miast mogli się wzajemnie poznać i zaprzyjaźnić. Zakładano też wymianę informacji w niemal wszystkich dziedzinach życia miasta, również tak nietypowych jak chociażby dotyczących sposobu spędzania wolnego czasu przez pracowników miejskiej administracji³⁰.

²⁸ *Reggio Emilia – City of Art – City of Tricolour*, Reggio Emilia Municipality, 2009, s. 2.

²⁹ Akt zbratania Bydgoszczy i Reggio Emilia z 12.04.1962 r.

³⁰ Ibidem.

Niemal po 50 latach od momentu podpisania umowy można stwierdzić, że wiele jej punktów pozostawało tylko pustym zapisem. Szczególnie w pierwszym okresie kooperacji (do 1989 roku) kontakty Bydgoszczy i Reggio Emilia były raczej symboliczne i ograniczyły się jedynie do sporadycznej wymiany delegacji oraz współpracy kulturalnej.

Dnia 19 października 1962 roku zorganizowano pierwszą wizytę przedstawicieli Reggio Emilia w Bydgoszczy. Przyjazd Włochów miał charakter sondażowy. Zagraniczni goście spotkali się m.in. z przedstawicielami władz miejskich, związków zawodowych oraz instytucji kulturalnych i społecznych. Pobyt delegacji z Reggio Emilia był więc intensywny, a efekty prowadzonych rozmów, jak wynika z relacji lokalnej prasy, „nadspodziewanie” dobre. Strony postanowiły m.in., że w celu utrzymania przyjaznych stosunków zarówno w Reggio, jak i w Bydgoszczy powstaną odpowiednie punkty informacyjne. Tematem dyskusji były także kwestie gospodarcze. W przyszłości zamierzano przeprowadzić wymianę handlową. W planach były również bezdewizowe wymiany zespołów muzycznych, teatralnych czy sportowych oraz młodzieży szkolnej i turystów. Na koniec Włosi zobowiązali się ufundować specjalne stypendium dla jednego bydgoszczanina zamierzającego studiować w Reggio³¹.

Pierwsze efekty kooperacji można odnotować już w następnym roku, kiedy do Bydgoszczy przyjechała grupa włoskich muzyków. Głównym celem włoskiej delegacji był gościnny koncert chóru męskiego w Filharmonii Pomorskiej. Ciekawostką jest fakt, że w składzie delegacji z Reggio Emilia znajdował się Luciano Pavarotti – włoski tenor, który zyskał później międzynarodową sławę³². Przez następne lata kontakty między Bydgoszczą a Reggio zostały praktycznie przerwane. Oprócz okazjonalnej aktywności przedstawicieli obydwu miast, przykładowo wymiany korespondencji, złożone plany współpracy nie były realizowane.

W 1982 roku, z okazji 20-lecia podpisania umowy partnerskiej, do Bydgoszczy przybyła trzyosobowa delegacja Reggio Emilia. Włoscy radni zwiedzali miasto, uczestniczyli w uroczystym koncercie w Filharmonii Pomorskiej oraz spotkali się z władzami województwa. Do Bydgoszczy trafiły również dary zakupione za pieniądze pochodzące ze specjalnej zbiórki mieszkańców Reggio Emilia. Podczas wizyty w Szpitalu XXX-lecia (obecnie im. J. Bizuela) przekazane zostały m.in. lekarstwa, sprzęt medyczny, materiały opatrunkowe oraz odżywki dla dzieci. Goście z Włoch życzyli mieszkańcom Bydgoszczy

³¹ Piękne plany współpracy Reggio Emilia i Bydgoszczy, „Ilustrowany Kurier Polski” 1962, nr 249, s. 6.

³² A. Niezgódka, *Zagraniczni partnerzy*, „Kalendarz Bydgoski” 2003, s. 59.

przewyciężenia trudności (stan wojenny w Polsce) oraz zapewnili, że dalsze kontakty między miastami będą kontynuowane i rozwijane³³.

Jednak kontakty zostały w praktyce zawieszono aż do początków 1990 roku. Warto odnotować, iż Włosi byli szczególnie zainteresowani nawiązaniem współpracy z bydgoskimi biurami turystycznymi, a region postrzegali jako obszar o dużych walorach turystycznych. Dodatkowo, gdy w 1992 roku w Reggio Emilia wybory wygrali przedstawiciele partii komunistycznej, kontakty między miastami zostały na kilka lat niemal zerwane³⁴.

Czerkasy (Ukraina, dawniej USRR)

Czerkasy to jedno z najbardziej malowniczych miast współczesnej Ukrainy. Położone nad rzeką Dniepr, 240 km od Kijowa, Czerkasy to także znaczący na Ukrainie, blisko 300 tys. ośrodek portowy. Miasto ma bogatą i długą historię, sięgającą końca XIII wieku. Pierwsza historyczna wzmianka o Czerkasach pochodzi z 1384 roku i mówi o jego przynależności do Wielkiego Księstwa Litewskiego. Po ponad 100 latach od otrzymania praw miejskich na terenach współczesnych Czerkas osiedlili się Kozacy, przeobrażając miasto w potężną fortyfikację. Postanowieniem unii lubelskiej (1569) miasto włączono do Korony jako siedzibę powiatu. W połowie XVII wieku Czerkasy zostały całkowicie opanowane przez Kozaków, którzy wysłali stąd prośbę do cara Aleksego o przyłączenie Ukrainy do Rosji. Podczas wojny o wyzwolenie, w latach 1648-1654, Czerkasy funkcjonowały jako część systemu obronnego Kozaków przeciwko polskiej szlachcie. W Muzeum Regionalnym w Czerkasach można obecnie odnaleźć wiele pamiątek z tego okresu. Po wojnach kozackich miasto powróciło do Rzeczypospolitej, jednak po II rozbiórce Polski (1793) zawładnęła nim Rosja.

W XX wieku, dzięki bardzo dobrej lokalizacji, Czerkasy stały się administracyjnym, gospodarczym, naukowym oraz kulturalnym centrum obwodu czerkaskiego. Od 1954 roku, gdy Czerkasy zostały stolicą nowego, najmłodszego regionu Ukrainy, populacja miasta wzrosła pięciokrotnie. Czerkasy znane są m.in. z produkcji parowozów i parowców. Miasto stało się jednym z głównych punktów tranzytowych dla drewna oraz miejscem lokalizacji wielu firm meblowych³⁵. Obecnie Czerkasy są największym w regionie ośrodkiem

³³ Z. Jastrzębski, *Cenne dary od przyjaciół. 20 lat współpracy Bydgoszczy z Reggio Emilia*, „Ilustrowany Kurier Polski” 1982, nr 69, s. 1-2.

³⁴ *W Reggio Emilia zafascynowani*, „Ilustrowany Kurier Polski” 1990, nr 11, s. 8.

³⁵ Internetowy przewodnik turystyczny: <http://www.go2kiev.com>. Dostęp 23.07.2009.

przemysłu chemicznego, elektromaszynowego, włókienniczego, materiałów budowlanych oraz przetwórstwa spożywczego. Uroku miastu dodaje zapora na Dnieprze, która tworzy malowniczy zalew o walorach turystyczno-wypoczynkowych. Północna część miasta została ponadto zaplanowana (w 1820 roku) przez sławnego architekta V. Geste na wzór szachownicy³⁶.

Współpraca Bydgoszczy z ukraińskim miastem rozpoczęła się pod koniec lat pięćdziesiątych. Nieznane są, niestety, przyczyny wyboru akurat Czerkas jako partnera Bydgoszczy, wiadomo natomiast, że miasta miały wiele ze sobą wspólnego. Stefan Pastuszewski w swojej relacji z wyjazdu na Ukrainę w 1976 roku podkreślał liczne podobieństwa występujące między Bydgoszczą a Czerkasami: „Tu i tam filharmonia, tu i tam teatr, port lotniczy, baza żeglugi, uczelnia techniczna, pedagogiczna, wioślarskie sukcesy...”. Nic więc dziwnego, że w następnych latach, mimo prawie 1100 km odległości, bliźniacze kontakty były wyjątkowo intensywne³⁷.

Pierwsze doniesienia dotyczące współdziałania Bydgoszczy z ukraińskim partnerem zawierają dokumenty Komitetu Wojewódzkiego PZPR z lat sześćdziesiątych³⁸. Na podstawie informacji o współpracy województwa bydgoskiego z zagranicą można ustalić, że pierwszą wizytę, inicjującą kontakty, złożyła strona ukraińska, która przebywała w Bydgoszczy w 1959 roku. Od tego momentu niemal każdego roku następowała wymiana przedstawicieli władz miejskich, wojewódzkich, a także wybranych grup zawodowych³⁹. Przykładowo w roku 1963 Bydgoszcz odwiedziły trzy grupy przedstawicieli Ukrainy, w 1964 – dwie, natomiast w 1965 – cztery. Z podobną częstotliwością delegaci Bydgoszczy wyjeżdżali do Czerkas⁴⁰. Pamiątką z tego okresu do dnia dzisiejszego pozostaje Aleja Przyjaźni w Czerkasach, gdzie w 1960 roku bydgoszczanie posadzili 1000 drzewek⁴¹.

Z archiwalnych zapisów KW PZPR można zatem wnioskować, że Czerkasy są najstarszym miastem partnerskim Bydgoszczy, z którym aktywnie prowadzona była współpraca. Fakt ten jednak, ze względu na inicjatora tych kontaktów (KW PZPR) oraz specyfikę i główne cele początkowej fazy współpracy, nie jest we współczesnej literaturze szczególnie akcentowany.

³⁶ Oficjalna strona internetowa miasta Bydgoszcz, op. cit.

³⁷ S. Pastuszewski, *Bliźniak Bydgoszczy nad Dniepru*, „Kalendarz Bydgoski” 1976, s. 41-43.

³⁸ APB, KW PZPR, sygn. 51/VII/206, Informacje o współpracy międzynarodowej województwa bydgoskiego.

³⁹ Ibidem, Notatka w sprawie współpracy miast województwa bydgoskiego z miastami zagranicznymi.

⁴⁰ S. Pastuszewski, op. cit., s. 44-46.

⁴¹ APB, KW PZPR, sygn. 51/VII/206, Kontakty województwa bydgoskiego z zagranicą.

W 1968 roku Komitet Miejski PZPR w Bydgoszczy podpisał porozumienie ze swoim odpowiednikiem w Czerkasach. Od tego momentu współpraca obydwu miast była już oficjalna. Nad wprowadzeniem umowy w życie miała od tej pory czuwać Miejska Rada Narodowa w Bydgoszczy. Na znak przyjaźni w naszym mieście jedną z ulic nazwano Czerkaską (osiedle Leśne), natomiast po stronie ukraińskiej powstała ulica Bydgoska⁴².

Pierwszy oficjalny plan współpracy powstał jednak już dużo wcześniej, w 1959 roku. Porozumienie zawarte między Komitetem Obwodowym KPZR Czerkasy a Komitetem Wojewódzkim PZPR w Bydgoszczy określało główne kierunki współdziałania oraz sposób ich realizacji. Na podstawie tego dokumentu można wywnioskować, że współpraca miast partnerskich tego okresu polegała przede wszystkim na wymianie delegacji. Plan przewidywał na przykład wyjazdy przedstawicieli związków zawodowych, pracowników budowlanych czy PGR. Kilkutygodniowy pobyt zaplanowano także dla lekarzy, którzy w ten sposób mieli możliwość odbyć odpowiednie praktyki u swoich zagranicznych partnerów. Ponadto zakładano wymianę artykułów prasowych i audycji radiowych, co przede wszystkim miało ułatwić wzajemne poznanie się oraz utrwalić wiedzę o braterskim regionie. W pierwszych planach współpracy nie zabrakło także miejsca na kulturę. W 1963 roku w Bydgoszczy zorganizowano dni filmu radzieckiego, natomiast w Czerkasach wystawę fotografiki obrazującej rozwój społeczno-gospodarczy województwa bydgoskiego⁴³.

W następnych latach podstawowe wytyczne planu z 1959 roku zasadniczo nie zmieniły się. Głównym sposobem współdziałania pozostawały wymiany roboczych delegacji, produkcyjnych doświadczeń, korespondencji między przedsiębiorcami i zakładami pracy, szkołami czy organizacjami społecznymi⁴⁴.

W rozwijaniu i umacnianiu przyjacielskich kontaktów Bydgoszczy i Czerkas ważną rolę odgrywał także lokalny oddział Towarzystwa Przyjaźni Radziecko-Polskiej w Bydgoszczy. Jedną z form kulturalnej promocji naszego regionu na Ukrainie były między innymi Dni Literatury Polskiej, organizowane w 1977 roku w Kaniowie niedaleko Czerkas⁴⁵.

Kultura, wymiana młodzieży oraz sport przez lata pozostawały najczęściej stosowaną formą kooperacji⁴⁶. Stan wojenny w Polsce, wprowadzony w grud-

⁴² Oficjalna strona internetowa miasta Bydgoszczy, op. cit.

⁴³ APB, KW PZPR, sygn. 51/VII/206, Plan współpracy z Komitetem Obwodowym KPZR Czerkasy na rok 1963.

⁴⁴ I.K. Łutak, *Drogą socjalizmu i przyjaźni*, „Gazeta Pomorska” 1977, nr 275, s. 3.

⁴⁵ *W braterskim współdziałaniu. Bydgoszcz-Czerkasy*, „Gazeta Pomorska” 1977, nr 250, s. 5.

⁴⁶ Na temat współpracy z miastem Czerkasy zob. m.in.: APB, KW PZPR, sygn. 51/VII/494; sygn. 51/VII/495; sygn. 51/VII/496; sygn. 51/VII/497; sygn. 51/VII/498.

niu 1981 roku, zahamował dotychczasową współpracę, jednak nie na długo. W latach 1982-1983 na letni wypoczynek ponownie wyjechało 150 osób, w tym głównie uczniowie bydgoskich szkół. Od tego momentu Ukraińcy corocznie zapraszali bydgoską młodzież na wakacje, a ich rówieśnicy z Czerkas mogli uczestniczyć w organizowanych w Pałacu Młodzieży *Bydgoskich Impresjach Muzycznych (BIM)*⁴⁷. Wymianę wczasową zapoczątkowały także największe zakłady pracy województwa bydgoskiego oraz okręgu Czerkasy. Bardzo dobre kontakty po ukraińskiej stronie utrzymywali ponadto dziennikarze „Gazety Pomorskiej” i bydgoskiej rozgłośni Polskiego Radia⁴⁸.

W dziejach partnerskiej współpracy Bydgoszczy i ukraińskiego miasta spektakularnym wydarzeniem były *Dni Kultury Czerkaskiej*. Pierwsza na taką skalę impreza, nad którą patronat objął konsul generalny ZSRR w Gdańsku I. Tkaczenko, odbyła się między 26 a 29 lipca 1987 roku w Bydgoszczy. W gronie 65 ukraińskich gości znaleźli się przedstawiciele zróżnicowanych środowisk, m.in.: literaci, plastycy, dziennikarze, fotograficy, sportowcy czy działacze związków zawodowych. Wszyscy oni mieli okazję uczestniczyć w wyjątkowo urozmaiconym programie imprez kulturalnych. Ponadto od początku lipca w województwie bydgoskim na wakacyjnych obozach przebywała 150-osobowa grupa młodzieży z Czerkas⁴⁹. „Dni Czerkas” były świetną okazją do zaprezentowania dorobku artystycznego obu stron. W ramach współpracy kulturalnej w Biurze Wystaw Artystycznych (BWA) wystawiano prace wielu artystów ludowych, malarzy i fotografików, a w Pałacu Młodzieży odbywały się liczne koncerty zespołów artystycznych z Ukrainy. Podczas kilkudniowych uroczystości odbyły się także „spotkania przyjaźni” z aktywem TPPR czy władzami województwa oraz partii. Delegacja radziecka odwiedziła największe bydgoskie zakłady przemysłowe i spożywcze, m.in. „Predom-Romet”, „Zachem”, „Eltra” czy „Jutrzenka”. Spotkania te miały zaprezentować dokonania Bydgoszczy, sprzyjać wymianie wzajemnych doświadczeń oraz zapoczątkować kontakty braterskie również na płaszczyźnie gospodarczej⁵⁰. W czasie tej wizyty nastąpiło podpisanie umowy o dalszej współpracy, którą sygnowali I sekretarz KM KPU w Czerkasach Władimir Sokorenko oraz I sekretarz KM PZPR w Bydgoszczy Ryszard Bandoszek⁵¹.

⁴⁷ *Zaproszenie do Czerkas. Ponad dobę w podróży*, „Gazeta Pomorska” 1983, nr 206, s. 4.

⁴⁸ *Przyjaciele Naszych Ojców*, „Express Bydgoski” 1992, nr 72, s. 10-11.

⁴⁹ *Dni Kultury Czerkaskiej w 1987 r. szeroko opisała „Gazeta Pomorska”* zob. m.in. artykuły: *Dni Kultury Czerkaskiej*, nr 171, s. 1-2; *Pałac tętni życiem*, nr 172, s. 1, 2; *Bydgoszcz – Czerkasy*, nr 174, s. 4.

⁵⁰ *Dni Kultury Czerkaskiej*, „Gazeta Pomorska” 1987, nr 174, s. 1.

⁵¹ *Bydgoszcz – Czerkasy – umowa o dalszej współpracy*, „Gazeta Pomorska” 1987, nr 174, s. 4.

Postanowienia nowej umowy (1987 r.) nie były jedynie pustym zapisem, ponieważ w następnym roku do Czerkas wyjechała 80-osobowa delegacja województwa bydgoskiego, która miała okazję uczestniczyć w dniach tego miasta. W jej składzie znaleźli się przedstawiciele świata kultury, organizacji młodzieżowych (ZSMP i harcerstwa), związków zawodowych, a także dziennikarze, poeci i radni MRN. Z relacji bydgoskiej prasy wynika, że wizyta w Czerkasach przebiegała w dwóch nurtach: oficjalnym (występy bydgoskich zespołów, wystawy sztuki polskiej) oraz prywatnym⁵². Z okazji tej wizyty w mieście nad Dnieprem uruchomiono kawiarenkę „Bydgoszcz”, która serwowała polskie potrawy i podobno cieszyła się ogromnym zainteresowaniem mieszkańców Czerkas. Wizyty partyjnych lektorów były kontynuowane jeszcze w 1989 roku.

Pierwszy okres bliźniaczej współpracy między Bydgoszczą a Czerkasami zakończył się wraz z upadkiem PRL. Przyczyną takiej sytuacji mogły być z jednej strony słabość i nieefektywność specyficznych, jak na obecne standardy, „więzi braterskich”, z drugiej zaś swego rodzaju trend do poszukiwania nowych partnerów, głównie na zachodzie Europy. Warto zaznaczyć, że strona ukraińska, korzystając z pomocy bydgoskiej socjaldemokracji, próbowała odnowić stare kontakty, jednak próby te okazały się nieskuteczne⁵³. Współcześnie współpraca z okresu PRL jest raczej ignorowana lub negatywnie oceniana. W prasie często można spotkać zapisy ograniczające kontakty Bydgoszczy i Czerkas jedynie do wzajemnych wizyt partyjno-administracyjnych, nazewnictwa ulic czy „spora-dycznej” wymiany turystyczno-sportowej. Liczna i szczegółowa dokumentacja KW PZPR w Bydgoszczy z tych lat dowodzi jednak dużej intensywności kontaktów, które objęły liczne środowiska⁵⁴. Przykładowo tylko w latach 1975-1977 województwo bydgoskie i obwód Czerkasy dokonały wymiany 15 delegacji zespołów artystycznych, sportowych oraz grup turystycznych⁵⁵.

Schwerin (Niemcy, dawniej NRD)

Schwerin (słowiańska nazwa Zwierzyn) to 150-tysięczne miasto położone w północnej części Niemiec, na Pojezierzu Meklemburskim. Miasto, zlokalizowane około 80 km na wschód od Hamburga i 50 km na południe od Lubeki, pełni rolę stolicy kraju związkowego Meklemburgia-Pomorze Przednie. Schwe-

⁵² *Bydgoszczanie w Czerkasach. Jesienna Ukraina*, „Gazeta Pomorska” 1988, nr 236, s. 3.

⁵³ *Przyjaciele naszych ojców*, op. cit., s. 11.

⁵⁴ *Starzy znajomi z Europy*, „Gazeta Pomorska” 2002, nr 33, s. 30-31.

⁵⁵ APB, KW PZPR, sygn. 51/503, op. cit.

rin jest również znaczącym węzłem kolejowym, dużym ośrodkiem przemysłu maszynowego, elektrotechnicznego i chemicznego.

Historia Schwerina jest bardzo bogata i sięga czasów wczesnego średniowiecza. Schwerin założył w 1160 roku książę saski Henryk Lew. W okresie średniowiecza Schwerin był liczącym się ośrodkiem handlu (przynależność do Związku Miast Hanzeatyckich), siedzibą biskupstwa, jak również stolicą samodzielnego księstwa. Najcenniejsze zabytki miasta pochodzą właśnie z tego okresu (katedra z XIII-XV w., zamek z XVI w., liczne kamienice). Wyjątkowy urok nadają miastu także liczne jeziora położone na jego terenie, a zajmujące blisko 30 procent całej powierzchni. Schwerin – ze względu na swoje wyjątkowe położenie – jest współcześnie nazywany „Wenecją Północy”. Miasto słynie z organizacji imprez kulturalnych, m.in. „Open Air Opera Festival” (należący do trzech najpopularniejszych w Europie) czy „Film Festival”. W mieście znajduje się także największa w tej części Niemiec galeria obrazów z bogatymi zbiorami malarstwa niderlandzkiego z XVII wieku.

Współpraca partnerska między Bydgoszczą a wschodnioniemieckim Schwerinem nie została sformalizowana (nie podpisano umowy o partnerstwie). Oficjalne kontakty zaczęły się już na początku lat sześćdziesiątych i przebiegały głównie na płaszczyźnie partyjnej. Schwerin, podobnie jak Czerkasy, był wówczas uznawany za miasto bliźniacze nie tylko Bydgoszczy, lecz również województwa bydgoskiego. Przyczyną takiego stanu może być fakt, że głównym inicjatorem kontaktów po stronie polskiej był KW PZPR, natomiast w Schwerinie Okręgowy Komitet SED (czyli struktury wojewódzkie, a nie miejskie). Powodem zawarcia braterskich więzi z niemieckim miastem były regionalne podobieństwa gospodarcze oraz kulturowe. Zapewne wzięto pod uwagę przemysłowo-rolniczy charakter obu tych obszarów. Głównym celem bliźniaczych kontaktów miała być współpraca gospodarcza, realizowana przez szeroką wymianę doświadczeń produkcyjnych, technologiczno-naukowych oraz związanych z pracą partyjną⁵⁶.

Na podstawie archiwalnych dokumentów KW PZPR można ustalić, że pierwsza oficjalna wizyta przedstawicieli Schwerina w Bydgoszczy miała miejsce 15 września 1962 roku. Niemiecka delegacja przybyła w czteroosobowym składzie, na czele z I Sekretarzem SED Okręgu Schwerin Bernhardtem Quandtem oraz przedstawicielami Socjalistycznej Partii Jedności Niemiec. Działacze partyjni ze Schwerina przebywali w Polsce pięć dni, a program ich wizyty był bardzo bogaty.

⁵⁶ Schwerin kolegą Bydgoszczy, „Ilustrowany Kurier Polski” 1987, nr 143, s. 6.

Delegacja zwiedziła województwo bydgoskie, poznała jego najważniejsze miasta, zaznajomiła się ze społeczną i gospodarczą sytuacją regionu. Przedstawiciele Schwerina odwiedzili także wiele zakładów przemysłowych na terenie Bydgoszczy oraz liczne PGR-y i spółdzielnie produkcyjne w województwie bydgoskim. Fakt ten potwierdza planowaną wcześniej współpracę, przede wszystkim w dziedzinie gospodarki⁵⁷.

Wizyta niemieckiej delegacji została wykorzystana propagandowo. Lokalna prasa z tego okresu przedstawiała bliźniacze kontakty jako całkowicie nowy, przyjazny etap w stosunkach polsko-niemieckich. Za pośrednictwem „Gazety Pomorskiej” zarząd SED przekazał specjalne pozdrowienia dla mieszkańców województwa bydgoskiego, natomiast już 22 września zostało wysłane oficjalne zaproszenie delegacji bydgoskiej do Schwerina⁵⁸. Postanowiono, że w niemieckim mieście partnerskim powstanie szkoła zbudowana na podstawie projektu pracowników bydgoskiego biura projektowego. W tym celu jeszcze w 1962 roku stronie niemieckiej przekazano komplet dokumentacji dotyczącej inwestycji⁵⁹.

W następnych latach współpraca między Schwerinem a Bydgoszczą przebiegała głównie na płaszczyźnie partyjnej. Wymieniano delegacje składające się przeważnie z działaczy reprezentujących rady narodowe różnych szczebli, pracowników pionu ideologicznego czy pracowników (aktywistów) przemysłu oraz rolnictwa. Jak wynika z planów współpracy, zamierzano dokonywać wymiany artykułów prasowych oraz audycji radiowych, a także organizować wystawy fotografii w celu prezentowania miasta i regionu Schwerin⁶⁰.

Równolegle realizowana był współpraca gospodarcza oraz wymiana doświadczeń w dziedzinie przemysłu czy rolnictwa. Sprawozdania z pierwszych lat kontaktów bliźniaczych przedstawiają interesujące wnioski i spostrzeżenia dotyczące niemieckiego partnera. Z raportów można dowiedzieć się np., że w Schwerinie do uprawy stosowano znacznie więcej nawozów sztucznych, natomiast samo rolnictwo było bardziej zmechanizowane. Osoby uczestniczące w wymianach partnerskich przekazywały także spostrzeżenia dotyczące różnych dziedzin życia, np. w zakresie rozwiązań komunikacyjnych, budownictwa, szkolenia kadr czy chociażby hodowli zwierząt⁶¹.

⁵⁷ APB, KW PZPR, sygn. 51/VII/206. Wymiana międzynarodowa Czerkasy, Czechosłowacja, Schwerin 1960-1962.

⁵⁸ *Echa wizyty delegacji SED w Bydgoszczy*, „Gazeta Pomorska” 1962, nr 235, s. 1.

⁵⁹ APB, KW PZPR, sygn. 51/VII/206, List do centralnego zarządu ceł w Warszawie.

⁶⁰ Ibidem, Plan wymiany doświadczeń między Okręgowym Komitetem SED w Schwerinie a WK PZPR w Bydgoszczy.

⁶¹ APB, KW PZPR, sygn. 51/VII/244. Sprawozdanie z realizacji planu współpracy między KW PZPR w Bydgoszczy a Obwodowym Komitetem KPZR w Czerkasach i SED w Schwerinie.

Pomyślnie rozwijała się także współpraca między dziennikarzami „Gazety Pomorskiej” i „Schweriner Volkszeitung”. Podobne bliskie kontakty posiadały Powszechna Biblioteka Naukowa w Schwerinie i biblioteki w Bydgoszczy i Toruniu. Według zapisów prasowych miało to znacznie ułatwiać polskim naukowcom badania pradziejów Słowian na terenie Meklemburgii⁶².

Istotną rolę w kontaktach partnerskich ze Schwerinem odgrywały ponadto regularne wizyty działaczy organizacji społecznych i młodzieżowych, wspólne obozy dzieci i młodzieży szkolnej czy zawody sportowe organizowane w różnych dyscyplinach. Współpraca tego typu miała zdecydowanie masowy charakter. W wymianach grup młodzieżowych czy organizacji społecznych niejednokrotnie uczestniczyło nawet kilkadziesiąt osób. Przykładowo, w 1974 roku we wzajemnej wymianie młodzieży szkolnej wzięło udział w sumie aż 160 dzieci w wieku szkolnym (podobnie we wcześniejszych latach wymiana dzieci i młodzieży była równie intensywna, angażując średnio 50 osób rocznie).

Młodzi goście z NRD przyjeżdżali najczęściej na 2-3-tygodniowe turnusy do ośrodka Funka w pow. chojnickim, natomiast ich rówieśnicy z Polski przebywali bezpośrednio w Schwerinie. Na letnie praktyki do NRD w ramach partnerskiej wymiany wyjeżdżali także studenci (1974 – 20 osób, 1975 – 15 osób). Organizowano ponadto tzw. autobusy przyjaźni (w ten sposób tylko w latach 1974-1975 nad Brdę przyjechało odpowiednio 120 i 80 osób reprezentujących różne środowiska)⁶³.

Popularną formą braterskiego współdziałania z niemieckim partnerem był również sport. Kooperacja w tym zakresie była prowadzona zarówno przez władze wojewódzkie i miejskie, jak i przede wszystkim przez kluby sportowe. Sportowe kontakty ze Schwerinem szczególnie intensywne były w takich dyscyplinach, jak: lekkoatletyka, żeglarstwo, kajakarstwo, piłka nożna, boks, siatkówka, szachy, a w początkowych latach współpracy także żużel. Jako przykład warto przedstawić rywalizację klubów szachowych: „Lokomotiv Schwerin” oraz „Formet Bydgoszcz”. Szachiści z NRD przyjeżdżali na turnieje indywidualne i drużynowe do miejscowości Stegna, gdzie znajdował się ośrodek wypoczynkowy bydgoskich zakładów „Formet”. Bydgoszczanie nie byli zbyt gościnni, w latach 1974-1976 wszystkie mecze zakończyły się ich zwycięstwem⁶⁴. W szczególnie bogatym dla bliźniaczych kontaktów Byd-

⁶² Schwerin kolegą Bydgoszczy, op. cit., s. 6.

⁶³ APB, KW PZPR, sygn. 51/VII/338, Wymiana zagraniczna Schwerin 1974 r.; APB, KW PZPR, sygn. 51/VII/337, Sprawozdanie cyfrowe z realizacji wymiany zagranicznej przez KW PZPR w Bydgoszczy a KO SED w Schwerinie

⁶⁴ Relacja Z. Biegańskiego – zawodnika klubu szachowego „Formet Bydgoszcz”, informacja z 15 VII 2009 r.

goszczy i Schwerina 1974 roku w sportowych wymianach uczestniczyło ponad 250 sportowców⁶⁵.

Ogólnie w latach 1962-1974 miejskie i wojewódzkie władze PZPR ze swoimi odpowiednikami po stronie niemieckiej wymieniły 44 delegacje. Przedstawiciele KW PZPR gościli w Schwerinie 28 razy, natomiast 16 razy partnerzy z KO SED przyjeżdżali do Bydgoszczy⁶⁶. Główne cele i powody tak wielu roboczych wyjazdów były bardzo zróżnicowane. Najczęściej jednak dotyczyły one kwestii związanych z działalnością partii, problemów ideowo-wychowawczych, organizacji młodzieżowych, a także zagadnień związanych z rolnictwem i gospodarką⁶⁷.

W historii współpracy Bydgoszczy i Schwerina szczególnie znaczące i intensywne były lata 1974-1975. Z okazji XXX-lecia istnienia PRL oraz 25. rocznicy NRD zarówno w Polsce, jak i w NRD odbyły się liczne imprezy sportowo-kulturalne, w których uczestniczyli zagraniczni goście z zaprzyjaźnionych miast i regionów. W ramach wspomnianych wydarzeń w Schwerinie wystąpiła orkiestra symfoniczna Filharmonii Pomorskiej, a ponadto występowały tam chóry bydgoskie. W Bydgoszczy natomiast odbyły się liczne imprezy, wystawy fotografii, a także uruchomiono restaurację „Suarina” serwującą dania niemieckiej kuchni. Współpracy polsko-niemieckiej dużo miejsca poświęciły lokalne media, prasa i radio. Na masową skalę zorganizowano także wymiany najróżniejszych środowisk i grup społecznych, m.in. władz partyjnych, społeczności miejskich (autobusy przyjaźni), a także licznych grup dzieci i młodzieży.

W 1975 roku przeprowadzono nowy podział administracyjny Polski. Władze centralne PZPR postanowiły odebrać Bydgoszczy kontakty ze Schwerinem i przekazać je Pile, co argumentowano brakiem międzynarodowych więzi partnerskich tego miasta. Tym samym przerwano dotychczasową współpracę partyjną i administracyjną między Bydgoszczą a niemieckim partnerem. Dalsze współdziałanie pozostawało natomiast na płaszczyźnie: sportowej (turnieje bokserów, żużlowców, szachistów, piłkarzy) oraz naukowej (bydgoscy architekci i konserwatorzy uczestniczyli w rekonstrukcji starówki w Schwerinie)⁶⁸.

W latach osiemdziesiątych, z powodu niepokojów społecznych w naszym kraju oraz stopniowych przemian społeczno-politycznych ograniczających rolę partii komunistycznej, władze NRD celowo ograniczały kontakty między

⁶⁵ APB, KW PZPR, sygn. 51/VII/338, Kalendarz imprez sportowych na rok 1974.

⁶⁶ APB, KW PZPR, sygn. 51/845, Wymiana zagraniczna Czerkasy, Schwerin w latach 1969-1972.

⁶⁷ APB, KW PZPR, sygn. 51/VII/338, Wyjazdy delegacji KW PZPR w Bydgoszczy do KO SED w Schwerinie.

⁶⁸ *Przyjaciele naszych ojców*, op. cit., s. 11.

miastami partnerskimi obu państw. Wraz z upadkiem Bloku Wschodniego współpraca partnerska ze wschodnioniemieckim Schwerinem całkowicie wygasła. Współcześnie nie planuje się jej reaktywować, natomiast bydgosko-niemiecka przyjaźń jest kontynuowana za pomocą bliźniaczych kontaktów z Mannheim oraz Wilhelmshaven.

Kragujevac (Serbia)

Kragujevac położony jest w centralnej Serbii, 125 kilometrów na południe od Belgradu. Miasto liczy obecnie ok. 180 tysięcy mieszkańców i jest czwartym co do wielkości w kraju. Kragujevac uznawany jest za gospodarcze, administracyjne i kulturalne centrum regionu Szumadija, a nawet całej Serbii. Wokół miasta rozciąga się pasmo górskie Rudnik i Gledic. Pierwsza pisemna wzmianka o mieście pochodzi ze zbiorów tureckich z 1476 roku, gdzie Kragujevacem określono miejscowość położoną po drodze do Belgradu, 19 dni drogi od Istambułu⁶⁹.

Historia Kragujevaca podobna jest do innych ośrodków tego regionu. W XIV wieku miasto znalazło się pod panowaniem imperium osmańskiego, jednak mimo 400 lat niewoli zachowało swoją odrębność, zarówno narodową, jak i kulturową. W Kragujevacu narodził się także pierwszy w Serbii ruch patriotyczny, który był inspiratorem powstań narodowowyzwoleńczych. W 1818 roku, po kolejnym zrywie lokalnej ludności, miasto odzyskało niepodległość, zostając na blisko 30 lat stolicą całej Serbii⁷⁰.

Szczególne położenie geograficzne, a także rozwinięty przemysł zbrojeniowy spowodowały, że Kragujevac był w XX wieku wielokrotnie dewastowany, a jego mieszkańcy ginęli w licznych wojnach przetaczających się przez miasto. Czasy II wojny światowej to niewątpliwie najtragiczniejszy okres w dziejach miasta. Rankiem, 21 października 1940 roku, Niemcy aresztowali 10 tys. mężczyzn, z których większość została rozstrzelana w pobliskim lesie. Wśród zamordowanych znalazło się także 300 uczniów i 18 profesorów miejskiego gimnazjum. Tragedia ta do dziś pozostaje głęboko w pamięci mieszkańców Kragujevaca⁷¹. Każdego roku w mieście odbywają się liczne manifestacje oraz imprezy o charakterze antywojennym, spośród których wymienić należy *Międzynarodowy Salon Karykatury Antywojennej*⁷².

⁶⁹ Strona internetowa miasta Kragujevac, www.kragujevac.rs/History-152-2. Dostęp 22.04.2009 r.

⁷⁰ Ł. Górski, *Kragujevac*, „Ilustrowany Kurier Polski” 1977, nr 143, s. 3.

⁷¹ *Kragujevac*, op. cit., s. 3.

⁷² Oficjalna strona internetowa miasta Bydgoszczy, op. cit.

Współczesny Kragujevac to miasto o rozwiniętym przemyśle, znane przede wszystkim z produkcji samochodów osobowych, ciężarówek, broni myśliwskiej, a także tekstyliów. Sankcje ekonomiczne państw zachodnich narzucone w czasach Miloševića, a także kampania wojenna NATO wobec Serbii mocno nadwyrężyły ekonomiczną pozycję miasta. W wyniku bombardowań przeprowadzonych przez „siły sprzymierzone” niemal całkowicie zniszczone zostały fabryki Zastava, zatrudniające blisko 10 tys. osób.

Od 1976 roku Kragujevac rozwija się także jako miasto uniwersyteckie. Bogata i ciekawa jest również oferta turystyczna, obejmująca kulturalne, historyczne oraz naturalne dziedzictwo miasta i okolic. Na szczególną uwagę zasługują uzdrowiska Vrnjacka i Mataruska, zamek Karadjordje, słynny kościół p.w. św. Jerzego czy położony w pobliżu stary klasztor Kalenic⁷³.

Akt zbratania Bydgoszczy i miasta Kragujevac został podpisany 23 lipca 1971 roku z inicjatywy strony polskiej. Podpisy na umowie złożyli Przewodniczący Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Bydgoszczy Franciszek Lech oraz Przewodniczący Miejskiej i Powiatowej Rady Narodowej Kragujevaca Milan Djokovic. Dokument z 1971 roku był swego rodzaju manifestem, podkreślał szczególną historię obydwu miast oraz nawiązywał do ich patriotycznych i bohaterskich tradycji. Bydgoszcz i Kragujevac zaznaczyły także swój status miast męczeńskich, odwołując się do walki o wolność i niepodległość ze szczególnym zaakcentowaniem okresu II wojny światowej. Akt zbratania jedynie w bardzo ogólny sposób wymienił główne pola kooperacji. Dokładne postanowienia i zamierzenia dotyczące współpracy miast braterskich zawierał natomiast protokół szczegółowy podpisany wcześniej – w październiku 1970 roku. W akcie zbratania strony wyraziły wolę pogłębienia przyjaźni, a także współpracy na płaszczyźnie społeczno-ekonomicznej, sportowo-turystycznej oraz kulturowej⁷⁴.

Przez pierwsze lata kooperacja dotyczyła przede wszystkim kultury, sportu i turystyki⁷⁵. W piątą rocznicę podpisania umowy o współpracy nowemu partnerowi Bydgoszczy swoją uwagę poświęcił Klub Międzynarodowej Prasy i Książki. Z tej okazji zorganizowano specjalną imprezę zatytułowaną „Szlakami Przyjaźni”⁷⁶.

⁷³ Ibidem.

⁷⁴ Akt zbratania miast: Bydgoszczy i Kragujevaca, z dnia 23.07.1971 r. (Materiały w zbiorach autora).

⁷⁵ M. Kamiński, *Delegacja Kragujevaca z wizytą w Bydgoszczy. Pogłębiają się przyjacielskie więzy*, „Gazeta Pomorska” 1979, nr 164, s. 6.

⁷⁶ A. Kłykow, *Bydgoszcz – Kragujevac – dwa bratanki*, „Dziennik Wieczorny” 1976, nr 242, s. 4.

W dziejach współpracy bydgosko-serbskiej często były podkreślane tragiczne losy obu miast partnerskich. Przykładowo w 1974 roku delegacja Bydgoszczy uczestniczyła w kilkudniowych uroczystościach poświęconych ofiarom II wojny światowej⁷⁷. Z drugiej strony delegacje z Kragujevaca, przebywając w Bydgoszczy, zawsze odwiedzały Dolinę Śmierci pod Fordonem⁷⁸.

W następnych latach kontakty partnerskie były realizowane także poprzez sport. Dochodziło do rywalizacji m.in. szachistów oraz siatkarzy. Nie zabrakło także wymiany grup młodzieży oraz zespołów artystycznych. Jednej z bydgoskich ulic, na osiedlu Wyżyny, symbolicznie nadano nazwę „Bohaterów Kragujewca”. Podobny gest przyjaźni miał miejsce u jugosłowiańskich (wtedy) partnerów, gdzie pojawiła się ulica Bydgoska⁷⁹.

Wydarzenia społeczno-polityczne, które miały miejsce na początku lat osiemdziesiątych w Polsce, przyczyniły się do zahamowania kontaktów bliźniaczych między Bydgoszczą a Kragujevacem. Rozwijająca się przez dekady kooperacja została następnie całkowicie przerwana w wyniku wojny domowej w Jugosławii, a następnie upadku tego państwa. Po latach przerwy jesienią 1997 roku oraz w maju 1998 roku do Kragujevaca pojechali przedstawiciele Bydgoszczy: Zdzisław Kostkowski oraz Stefan Pastuszewski. Podczas odbywających się wówczas uroczystości związanych z rocznicą wyzwolenia miasta spod władzy imperium osmańskiego kontakty bliźniacze zostały odnowione⁸⁰.

*

Nawiązane w czasach PRL kontakty partnerskie znacznie różniły się od tych, które możemy zaobserwować obecnie. Zarówno cele współpracy, jej przebieg oraz efekty jasno wskazują, że związki partnerskie zawierane przed 1989 rokiem miały charakter raczej symboliczny, przy jednocześnie znaczącym udziale czynnika ideologicznego. Kontakty pierwszych „bliźniaków” spro-

⁷⁷ B. Kozłowski, *Wielka godzina nauki i dzień dzisiejszy Kragujevaca*, „Gazeta Pomorska” 1974, nr 59, s. 4.

⁷⁸ APB, KW PZPR, sygn. 51/503, Sprawozdania cyfrowe z realizacji planu wymiany w 1974 r. do Kragujevaca.

⁷⁹ *Starzy znajomi*, op. cit., s. 30.

⁸⁰ Sprawdzianem związków Bydgoszczy z Kragujevacem były późniejsze wydarzenia, związane z dramatem tego jugosłowiańskiego miasta zniszczonego przez działania wojskowe NATO. Władze Bydgoszczy i jego mieszkańcy, chociaż było to „niepoprawne politycznie”, udzielili wówczas pomocy humanitarnej przyjaciółom z Serbii. W Bydgoszczy odbył się koncert charytatywny i zbiórka pieniędzy. Natomiast we wrześniu wyruszył konwój z pomocą humanitarną.

wadzały się jedynie do okolicznościowych wizyt sekretarzy partii w przypadku państw Bloku Wschodniego lub były formą pewnego rodzaju manifestacji w przypadku samorządów państw zachodnich (Reggio Emilia). Podejmowana współpraca nie była więc rozpatrywana w kategoriach rachunku ekonomicznego, ale narzuconego obowiązku. Niemniej jednak udało się nawiązać pierwsze przyjaźnie, a często symboliczna współpraca przynosiła wymierne korzyści.